RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING INGLIZ TILIDA OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Raximova Shoxsanam Nosirjon qizi
Namangan viloyati, Namangan shahar, 46- maktab o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23139900

Annotatsiya. Mazkur tezisda raqamli ta'lim muhitida oliy ta'lim talabalarining ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Raqamli platformalar, audio-video materiallar, mobil vositalar, podkastlar, onlayn muloqot hamda sun'iy intellektga asoslangan suhbat vositalaridan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan. Og'zaki nutqni rivojlantirishda ravonlik, talaffuzning tushunarliligi, lug'at boyligi, grammatik aniqlik va muloqot faolligini o'zaro bog'liq holda shakllantirish zarurligi asoslangan. Xorijiy tadqiqotlar natijalariga tayangan holda diagnostika, tayyorlov, boshqariladigan muloqot, mustaqil raqamli mashq, teskari aloqa va refleksiya bosqichlaridan iborat metodik mexanizm taklif etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, ingliz tili, og'zaki nutq, kommunikativ kompetensiya, oliy ta'lim, raqamli platforma, sun'iy intellekt, talaffuz, nutq ravonligi, mustaqil ta'lim.

Kirish

Jahon ta'lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi chet tillarini o'qitish mazmuni, shakllari va vositalarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'limda ingliz tilini o'qitishda auditoriya mashg'ulotlarini raqamli platformalar, audio-video resurslar, masofaviy muloqot vositalari va sun'iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirish talabalarning til o'rganish faolligini kengaytiradi. Mazkur jarayonda og'zaki nutq ko'nikmasi alohida ahamiyatga ega, chunki talabaning til bo'yicha bilimlari aynan real muloqot jarayonida faol qo'llanilgandagina kommunikativ kompetensiyaga aylanadi.

Ingliz tilida og'zaki nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish bilan cheklanmaydi. U fikrni ravon ifodalash, so'z va iboralarni vaziyatga mos tanlash, suhbatdosh fikrini anglash, savol berish, munosabat bildirish, fikrni asoslash, zarur hollarda tushuntirish yoki qayta ifodalash kabi murakkab kommunikativ faoliyatni qamrab oladi. Yevropa tillarini o'qitishning umumiy mezonlarida ham til o'rganuvchi faqat bilim oluvchi emas, balki ijtimoiy va kommunikativ faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida talqin qilinadi [1]. Shu sababli zamonaviy metodikada talabaning "til haqida bilishi"dan "til orqali muayyan vazifani bajara olishi"ga o'tish ustuvor tamoyillardan biri bo'lib qolmoqda.

An'anaviy dars sharoitida guruhdagi talabalar sonining ko'pligi, mashg'ulot vaqtining cheklanganligi va barcha talabaga bir xil darajada individual teskari aloqa berish imkonining pastligi og'zaki nutqni rivojlantirishda ma'lum cheklovlarni yuzaga keltiradi. Raqamli ta'lim muhiti esa ushbu muammoni yumshatib, talabaning darsdan tashqari vaqtda ham muloqot qilish, ovozli yoki videoli topshiriqlar bajarish, o'z nutqini qayta tinglash, xatolarini aniqlash va takroriy mashq qilish imkoniyatini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, raqamli vositalar ingliz tili darsiga qo'shimcha texnik vosita sifatida emas, balki og'zaki kommunikativ faoliyatni kengaytiruvchi pedagogik muhit sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi raqamli ta'lim vositalarining didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish asosida oliy ta'lim talabalarining ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlarini belgilashdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun xorijiy tajriba va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar o‘rganildi, og‘zaki nutqning tarkibiy ko‘rsatkichlari tizimlashtirildi hamda raqamli vositalardan foydalanishga asoslangan bosqichli metodik mexanizm ishlab chiqildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda pedagogik va ilmiy-metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Raqamli texnologiyalar vositasida chet tilidagi og‘zaki nutqni rivojlantirishga bag‘ishlangan xorijiy ilmiy ishlar, Yevropa tillarini o‘qitish mezonlari, mobil ta’lim va sun’iy intellekt asosidagi suhbat vositalari bo‘yicha empirik natijalar tahlil qilindi [1–6].

Og‘zaki nutq ko‘nikmasi ushbu tadqiqotda beshta o‘zaro bog‘liq tarkib orqali baholanadi: nutq ravonligi, talaffuzning tushunarliligi, lug‘at boyligi, grammatik aniqlik va kommunikativ faollik. Bunday yondashuv talabaning og‘zaki nutqini faqat xatolar miqdori asosida emas, balki real kommunikativ vazifani qanchalik muvaffaqiyatli bajara olishi nuqtai nazaridan baholashga imkon beradi. Shuningdek, talabaning mustaqil mashq qilish qobiliyati va o‘z nutqini tahlil qila olish ko‘nikmasi ham raqamli ta’lim muhitining muhim natijaviy ko‘rsatkichlari sifatida qaraldi.

Asosiy natijalar va muhokama

Raqamli ta’lim muhitining birinchi muhim afzalligi talabaning real gapirish vaqtini oshirish imkoniyatidir. Auditoriya darsida o‘qituvchi barcha talabalar bilan uzoq individual suhbat tashkil eta olmaydi. Raqamli platformalarda esa talaba mavzu bo‘yicha ikki-uch daqiqalik ovozli javob, videomurojaat yoki qisqa taqdimot tayyorlab, uni qayta tinglashi va zarur bo‘lsa takroriy variantini yaratishi mumkin. Bunda talaba o‘z nutqini tashqi kuzatuvchi sifatida tahlil qiladi. U uzoq pauzalar, ortiqcha takrorlar, noaniq talaffuz yoki grammatik kamchiliklarni bosqichma-bosqich anglay boshlaydi. Bu esa o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiya ko‘nikmasini shakllantiradi.

Raqamli muhitning ikkinchi imkoniyati tabiiy ingliz nutqi namunalaridan muntazam foydalanishdir. Podkastlar, videointervyular, qisqa ma’ruzalar va ta’limiy videolar talabaning tinglab tushunish tajribasini kengaytiradi. Biroq bunday materiallardan foydalanish faqat tinglash bilan cheklanmasligi kerak. Ular keyingi og‘zaki faoliyat uchun mazmuniy asos vazifasini bajarishi lozim. Masalan, talaba qisqa podkastni tinglagach, uning mazmunini ikki daqiqada qayta bayon qiladi, asosiy fikrga munosabat bildiradi va sherigi bilan muhokama olib boradi. 2025-yilda e’lon qilingan tadqiqotda podkastlarga asoslangan tizimli mashg‘ulotlar talabalarning og‘zaki nutqi, o‘quv faolligi va darsdan tashqari raqamli o‘rganish faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani qayd etilgan [2].

Mobil vositalar orqali tashkil etilgan o‘zaro teskari aloqa ham og‘zaki nutqni rivojlantirishning samarali yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Talaba sherigining ovozli yoki videoli javobini tinglab, oldindan belgilangan mezonlar asosida fikr bildirishi mumkin. 2014–2023-yillarda o‘tkazilgan 15 ta tadqiqotni umumlashtirgan tizimli sharh mobil vositalar yordamida tengdoshlar teskari aloqasining real vaqtga yaqin muloqot, multimedia vositalari va o‘quv mustaqilligini kuchaytirish orqali ingliz tilida gapirish malakasini qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatadi [3]. Biroq bunday yondashuv samarali bo‘lishi uchun talabalar “yaxshi” yoki “yomon” kabi umumiy baho berish bilan cheklanmasdan, talaffuz, ravonlik, lug‘at, mantiqiylik va muloqot strategiyalari bo‘yicha aniq mezonlarga tayanishi zarur.

Raqamli ta’lim muhitining yana bir muhim yo‘nalishi mobil qurilmalar orqali mustaqil til o‘rganish imkoniyatidir. Oliy ta’limdagi mobil yordamchi til ta’limiga bag‘ishlangan 2025-yilgi tizimli adabiyotlar sharhi mobil texnologiyalar lug‘at, grammatika, tinglab tushunish, gapirish va yozish ko‘nikmalarini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

rivojlantirishda sezilarli pedagogik salohiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi [4]. Mobil vositalarning afzalligi talabaning o‘rganish vaqtini auditoriya chegarasidan tashqariga olib chiqishidadir. Shu bilan birga, o‘qituvchi topshiriqni aniq maqsad, vaqt va baholash mezoni bilan tashkil qilmasa, raqamli vosita faqat ko‘ngilochar faoliyatga aylanib qolishi mumkin.

Sun’iy intellektga asoslangan suhbat vositalari talabalarning ingliz tilida mashq qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Bunday tizimlar talaba bilan savol-javob olib borishi, turli vaziyatlarni modellashtirishi va bir xil muloqot holatini qayta-qayta mashq qilishga imkon berishi mumkin. Dai va Wu tomonidan 56 nafar universitet talabasi ishtirokida amalga oshirilgan tajribada sun’iy intellektga asoslangan suhbat tizimidan foydalangan guruhda ishtirok faolligi hamda og‘zaki nutq bo‘yicha o‘sish an’anaviy tinglash va takrorlash usulidan foydalangan guruhga nisbatan yuqoriroq bo‘lgan [5]. Bu natija sun’iy intellekt vositalari talabaga qo‘shimcha muloqot muhiti yaratishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Biroq sun’iy intellektni o‘qituvchining o‘rnini bosuvchi vosita sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq emas. Og‘zaki nutqning ijtimoiy, hissiy va madaniy jihatlari insonlararo muloqotda to‘liqroq shakllanadi. Shuning uchun sun’iy intellekt vositalari, avvalo, darsdan tashqari mustaqil mashq, dialogni takrorlash, dastlabki teskari aloqa olish va kommunikativ vaziyatga tayyorgarlik ko‘rish vositasi bo‘lishi kerak. Auditoriyada esa talaba o‘qituvchi va guruhdoshlari bilan tabiiy muloqot, munozara, juftlikdagi ish va guruhli muhokamalarda faol ishtirok etishi zarur.

Xorijiy tadqiqotlar tahlili raqamli vositalardan foydalanishning o‘zi avtomatik ravishda yuqori natija bermasligini ham ko‘rsatadi. Raqamli faoliyat maqsadli pedagogik topshiriq, aniq baholash mezoni, muntazam teskari aloqa va refleksiya bilan birlashtirilgandagina samarali bo‘ladi. Shu sababli raqamli muhitdagi og‘zaki topshiriqlar talaba uchun aniq kommunikativ vazifa yaratishi lozim. Masalan, “yangi so‘zlardan foydalanib gap tuzing” topshirig‘i o‘rniga “universitetdagi muammoni ikki daqiqa davomida tushuntiring va uchta yechim taklif qiling” yoki “berilgan grafik asosida asosiy tendensiyalarni tushuntiring va xulosa chiqaring” kabi topshiriqlar kommunikativ faollikni ko‘proq talab qiladi.

Tahlillar asosida raqamli ta’lim muhitida ingliz tilidagi og‘zaki nutqni rivojlantirishning olti bosqichli metodik mexanizmini taklif etish mumkin. Birinchi bosqich – diagnostika. Unda talabaning boshlang‘ich nutq darajasi, talaffuz, ravonlik, lug‘at va grammatik aniqlik bo‘yicha kuchli hamda zaif tomonlari aniqlanadi. Diagnostika natijasi barcha talabaga bir xil mashq berishdan ko‘ra, ehtiyojga mos topshiriq tanlashga yordam beradi.

Ikkinchi bosqich – nutqiy tayyorlov. Bu bosqichda talaba mavzu bo‘yicha zarur so‘z va iboralar, asosiy nutqiy tuzilmalar, talaffuz namunalari va muloqotni tashkil etish usullari bilan tanishadi. Raqamli audio va video resurslar tayanch material vazifasini bajaradi. Uchinchi bosqich – boshqariladigan muloqot. Talabalar juftlik yoki kichik guruhlarda oldindan berilgan savollar, rollar yoki vaziyatlar asosida suhbat olib boradilar. O‘qituvchi esa zarur hollarda tayanch ibora va savollar orqali pedagogik yordam ko‘rsatadi.

To‘rtinchi bosqich – mustaqil raqamli nutqiy faoliyat. Talaba ovozli izoh, videotaqdimot, qisqa podkast yoki sun’iy intellektga asoslangan suhbat vositasi bilan dialog tayyorlaydi. Mazkur bosqichning maqsadi talabaning gapirish vaqtini ko‘paytirish va mustaqil kommunikativ faoliyatini rivojlantirishdir. Beshinchi bosqich – teskari aloqa va tuzatish. O‘qituvchi, guruhdoshlari yoki raqamli vosita yordamida olingan tavsiyalar asosida talaba o‘z nutqining kuchli va zaif jihatlarini aniqlaydi. Bu jarayonda barcha xatoni birdan tuzatishga emas, kommunikatsiyaga eng ko‘p ta’sir qilayotgan muammolarga ustuvor e’tibor qaratish tavsiya etiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Oltinchi bosqich – refleksiya va qayta nutq yaratish. Talaba dastlabki nutqiy mahsulotini takomillashtirib, ikkinchi variantini yaratadi hamda ikki natijani taqqoslaydi. Bunda u faqat o‘qituvchi bahosiga qaram bo‘lib qolmay, o‘z rivojlanishini kuzatish va keyingi maqsadini belgilashni o‘rganadi. Natijada raqamli faoliyat til o‘rganishning tasodifiy vositasi emas, rejalashtirilgan pedagogik siklning tarkibiy qismiga aylanadi.

Og‘zaki nutqni baholashda ham mazkur metodik yondashuvga mos o‘zgarish zarur. Talabaning faoliyatini faqat grammatik xatolar bo‘yicha baholash uning haqiqiy kommunikativ salohiyatini to‘liq aks ettirmaydi. Baholashda nutq ravonligi, talaffuzning tushunarliligi, mavzuga mos lug‘atdan foydalanish, grammatik aniqlik, fikrlarning mantiqiy bog‘liqligi, suhbatni boshlash va davom ettirish hamda suhbatdosh fikriga mos javob qaytara olish kabi mezonlar kompleks qo‘llanishi kerak. CEFR tizimidagi “bajara oladi” tamoyili ham til darajasini aynan faoliyat orqali tavsiflashga asoslanadi [1].

Shuningdek, raqamli muhitda o‘qituvchining roli ham o‘zgaradi. U faqat bilim beruvchi va xatoni tuzatuvchi emas, balki kommunikativ faoliyatni loyihalovchi, raqamli resurslarni maqsadli tanlovchi, talaba faoliyatini kuzatuvchi va rivojlantiruvchi teskari aloqa beruvchi pedagogga aylanadi. Talaba esa tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki o‘z ovozli mahsulotini yaratuvchi, tengdoshlarini baholovchi, o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi va individual o‘quv yo‘nalishini boshqaruvchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan raqamli ta’lim muhiti pedagogik jarayonning tashkiliy va kommunikativ modelini ham o‘zgartiradi.

Raqamli vositalardan samarali foydalanishda texnik va pedagogik cheklovlarni ham hisobga olish zarur. Internet tezligi, qurilmalarning mavjudligi, raqamli savodxonlik darajasidagi farqlar va talabaning topshiriqni mustaqil bajarganligini nazorat qilish masalalari amaliy jarayonda muhimdir. Bundan tashqari, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda tayyor javobni ko‘chirib olish emas, balki mashq qilish, fikrni yaxshilash va teskari aloqa olish maqsadi ustuvor bo‘lishi kerak. Mobil til ta’limiga oid tizimli tadqiqotlarda ham texnologik imkoniyatlar bilan bir qatorda pedagogik loyihalash sifati hal qiluvchi omil ekanligi qayd etiladi [4, 6].

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida talabalarning ingliz tilida og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy oliy ta’limning muhim metodik yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli vositalar talabaning gapirish vaqtini kengaytirish, tabiiy ingliz nutqini muntazam tinglash, individual sur’atda mashq qilish, tezkor teskari aloqa olish va auditoriyadan tashqari kommunikativ faoliyatni davom ettirish imkonini beradi. Podkast, ovozli va videoli topshiriqlar, mobil vositalar hamda sun’iy intellektga asoslangan suhbat tizimlari to‘g‘ri pedagogik loyihalangan sharoitda ushbu jarayonni sezilarli darajada qo‘llab-quvvatlashi mumkin [2–6].

Taklif etilgan diagnostika – nutqiy tayyorlov – boshqariladigan muloqot – mustaqil raqamli mashq – teskari aloqa – refleksiya ketma-ketligi og‘zaki nutqni rivojlantirishni tizimli tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur mexanizmning ustuvor jihati raqamli texnologiyaning o‘zini maqsad sifatida emas, balki talabaning real kommunikativ faoliyatini kengaytiruvchi didaktik vosita sifatida qo‘llashdan iborat. Shu asosda raqamli ta’lim muhiti talabalarning ravonlik, talaffuz, lug‘at boyligi, grammatik aniqlik va muloqot faolligini o‘zaro bog‘liq ravishda rivojlantirishga xizmat qiluvchi yaxlit pedagogik makonga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020.
2. Peng L., Akhter S., Hashemifardnia A. Podcast-integrated speaking instruction: Enhancing informal digital learning of English, academic engagement, and speaking skills // Acta Psychologica. 2025. Vol. 258. Article 105158. DOI: 10.1016/j.actpsy.2025.105158.
3. Weng J., Noordin N., Ahmad N.K., Chen L. A systematic review of mobile-assisted peer feedback in enhancing speaking proficiency for EFL learners // Cogent Education. 2025. Vol. 12. Article 2504228. DOI: 10.1080/2331186X.2025.2504228.
4. Alvarez Martinez J.A., Gomez J.F., Restrepo Botero J.C. Mobile-assisted language learning for improving English language teaching and learning in higher education: A systematic literature review // Knowledge Management & E-Learning. 2025. Vol. 17, No. 2. P. 258–277. DOI: 10.34105/j.kmel.2025.17.012.
5. Dai L., Wu F. An AI-powered conversational system for college students learning English as a second language // Education and Information Technologies. 2025. Vol. 30. P. 23393–23417. DOI: 10.1007/s10639-025-13640-3.
6. Council of Europe. Online interaction in the classroom: CEFR resources for digitally mediated communication. Strasbourg: Council of Europe.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.